

УДК 7.05 : 002

Мала Т. В.

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВЕ ПОНЯТТЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З КНИЖКОВОГО ДИЗАЙНУ

Унікальним створінням людської культури є книга. Історичний досвід свідчить, що книга завжди була й залишається потужним важелем у здійсненні кардинальних змін у житті людства в галузі культури, науки, освіти, у вирішенні багатьох соціальних та економічних проблем. Проте, останнім часом на книжковому ринку України збільшилась кількість видань низької якості, які свідчать про слабкий рівень спеціальної підготовки дизайнерів книги, відсутність у них професійної компетентності. Недостатня готовність фахівців передусім свідчить про те, що викладачі, які здійснюють підготовку майбутніх фахівців з книжкового дизайну у ВНЗ, хоча й усвідомлюють необхідність формування в студентів системи професійних знань, умінь, навичок і професійно-особистісних якостей, що складають нормативну модель компетентності, проте не забезпечують її на належному рівні. Крім того, у цих викладачів відсутня особистісно зорієнтована спрямованість щодо цілей і змісту відповідних навчальних програм та сучасних методик їх реалізації.

Як показує практика, професійне навчання студентів-дизайнерів у ВНЗ зводиться до однобічного, вузькоспеціального вивчення кожного предмета без урахування специфіки процесу художнього проектування як інтегруючої, міждисциплінарної естетичної діяльності. Адже книжковий дизайнер має бути не тільки художником-проектувальником, але й соціологом, психологом, поліграфістом і мистецтвознавцем.

Таким чином, постає потреба в інноваційній спрямованості процесу вищої художньої професійної освіти, його орієнтації на активне формування теоретичної та практичної готовності майбутніх фахівців з книжкового дизайну в опануванні професійною компетентністю.

Проблема формування професійної компетентності фахівців є предметом пильної уваги педагогічної науки останнього десятиліття. Зокрема, досить глибоко досліджена професійна компетентність учителя в працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як: В. Арнаутов, Є. Белозерцев, Є. Бондаревська, Т. Браже, М. Боритко, С. Будак, М. Гриньова, В. Данильчук, О. Добудько, О. Дубасенюк, В. Зайцев, О. Камишанченко, І. Колесникова, Є. Крюкова, В. Лозова, А. Маркова, В. Маслов, В. Монахов, Є. Огарев, А. Саранов, В. Сериков, В. Фоменко, А. Хуторський, М. Чошанов, Є. Шиянов та ін.

Однак у наукових дослідженнях майже не приділяється уваги проблемі професійної компетентності дизайнерів книги. Лише окремі роботи знавців книжкового мистецтва (С. Адамов, Є. Бельчиков, В. Биков, Б. Валуєнко, О. Гончаренко, Е. Лисицький, В. Ляхов, Н. Сокольникова, В. Фаворський, Ян Чихольд) торкалися питання характеристики професійних якостей дизайнерів.

Аналіз наукової літератури показав, що актуальним для педагогіки залишається визначення чітких критеріїв професійної компетентності дизайнерів книги, адже стимулююча роль атестації для розвитку професіоналізму втрачається через відсутність до цього часу науково обґрунтованих критеріїв оцінювання праці фахівців, що призводить до неточної кваліфікації їх професійного рівня.

Для того, щоб мати більш повне уявлення про критерії професійної компетентності фахівців книжкового дизайну, ми передусім вважаємо за необхідне проаналізувати наукові дослідження, що визначають сутність поняття «професійної компетентності фахівця», що ляже до основи у подальшому визначенні сутності категорії «професійна компетентність» саме дизайнера книги. Таким чином, метою статті є визначення сутності поняття «професійна компетентність», як ключової дефініції в підготовці майбутніх фахівців з книжкового дизайну.

Починаючи аналіз, зазначимо, що останнім часом поняття „компетентність” стало часто з’являтися в педагогічному лексиконі, незважаючи на те, що в більшості випадків воно вживається інтуїтивно.

Як показують дослідження, компетентність належить до категорії багатозначних термінів, наслідком чого є безліч формувань цього поняття, які носять досить невизначений характер. Головною складністю є те, що більшість дослідників під час обговорення методологічних, змістовних і діагностичних аспектів формування в учнів професійної компетентності в процесі навчання пропонують різне тлумачення сутності цього поняття, закладаючи в нього широкий спектр порівнянь, підмінюючи близькими за значенням термінами й визначеннями [14, с. 5].

У зв’язку з цим вважаємо за необхідне насамперед проаналізувати тлумачення поняття „компетентність”, подані в різних словниках. Так, у словнику С. Ожегова „компетентність” – це 1) знання, поінформованість, досвід, авторитетність у будь-якій галузі; 2) володіння компетенцією [8, с. 256]. Компетенція – 1) коло питань, у яких хто-небудь добре обізнаний; 2) коло чийось повноважень, прав [Там само]. Досвід – 1) сукупність практично засвоєних знань, навичок, умінь; 2) отримане в результаті активної практичної взаємодії з об’єктивним світом, відбиття у свідомості людей законів цього світу й суспільної практики [Там само, с. 402].

Новітній словник іноземних слів дає таке розуміння компетентності (від лат. *Compete* – відповідаю, підходжу; *competence* – належний, здатний) – 1) володіння знаннями, досвідом, що дозволяють

судити про будь-що; 2) вагома авторитетна думка; 3) володіння компетенцією. У свою чергу, компетенція (лат. Competentia – приналежність по праву) – 1) коло повноважень, уповноважених законом, уставом або іншим актом конкретному органу або посадовій особі; 2) коло питань, у яких ця особа володіє знаннями, досвідом [6, с. 419].

У словнику синонімів компетентність визначена як „грамотність, знання, поінформованість, володіння компетенцією”, якій тотожні такі поняття, як „влада”, „права” й „повноваження” [12, с. 318].

На основі семантичного аналізу ми зробили висновок, що компетентність – це володіння досвідом, а значить сумою практично засвоєних знань, умінь і навичок у будь-якій галузі, а також здатністю їхнього застосування на практиці.

Деякі вчені часто пропонують трактувати поняття „компетентність” і „компетенція” як синонімічні лексичні структури. Однак вважаємо за доцільне розмежовувати ці поняття. Дійсно, два терміни „компетенція” і „компетентність” іноземного походження, які мають один латинський корінь, але термін „компетентність” має більш широке трактування в сучасній лінгводидактиці .

Для поділу загального й індивідуального в змісті компетентнісної освіти А. Хуторський увів визначення цих понять. „Компетенція – сукупність взаємозалежних якостей особистості, заданих стосовно певного кола предметів або процесів і необхідних, щоб якісно й продуктивно діяти відносно них; компетентність – володіння людиною відповідною компетенцією, що включає його особистісне „ставлення до неї й предмета діяльності” [1, с.112].

Отже, компетенції – це цілі, очікування освітнього процесу, а компетентність – це результат, особиста якість (сукупність якостей), що відбулася. Компетентність має інтегровану природу, вона є сукупністю знань, умінь і навичок щодо реальних об’єктів і процесів, а також готовністю й здатністю застосовувати їх.

У світовій освітній практиці це поняття виступає в якості центрального, тому що, по-перше, поєднує в собі інтелектуальну й навичкову складові освіти, по-друге, ідея поняття „компетентності” полягає в розгляді процесу навчання „від результату”.

У зарубіжних дослідженнях при аналізі компетентності чітко простежується розуміння її як основи для здійснення будь-яких продуктивних дій. Наприклад, Л. Дж. Пітер у роботі „Принципи Пітера” визначає „компетентність” як „стан, що дозволяє діяти” [14, с. 5]. Іншими словами, компетентність – це стійка здатність особистості здійснювати будь-яку діяльність зі знанням справи.

Відомий британський психолог Дж. Равен розуміє компетентність як специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, що включає вузькоспеціальні знання, специфічні предметні навички, способи

мислення, розуміння відповідальності за свої дії. Згідно з Дж. Равену, компетентність проявляється в органічній єдності із цінностями людини за умови її особистої зацікавленості в цьому виді діяльності [2, с. 6]. Отже, компетентність є характеристика діяльнісна.

Ці висновки підтверджують ряд російських дослідників. Так, А. Маркова вважає, що компетентність найкраще визначати як сполучення психічних якостей, як психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально (діюча компетентність), як володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні трудові функції. Діяльність, що спирається на процеси, які її реалізують, немислима без співвіднесення з передумовами, у якості яких виступають засвоєні знання, уміння й навички. Згідно з точкою зору В. Монахова й А. Нижникова, процесуально-особистісний підхід до компетентності розрахований не тільки на результативність праці, але й передбачає компетентність як співвідношення в реальній роботі професійних знань і вмінь, професійних позицій і особистісних якостей фахівця [5, с. 69].

Аналіз різних підходів у цілому свідчить, що більшість дослідників зв'язують розглянуте поняття з конкретною професією в матеріальній або духовній сферах. Так, В. Ледньов визначає компетентність як готовність до виконання професійної діяльності, яку людина опановує під час навчання в професійному навчальному закладі й розвиває в процесі професійної діяльності. В. Маслов розглядає її як готовність на професійному рівні виконувати свої посадові й професійні обов'язки відповідно до сучасних теоретичних досягнень і кращого досвіду, наближення до світових вимог і стандартів [4, с. 21]; В. Кричевський – як наявність знань для успішної діяльності, розуміння цих знань для практики, набір операційних умінь, володіння алгоритмами рішення завдань, здатність творчо підходити до професійної діяльності; Т. Браже – як комплекс знань, умінь, ціннісних орієнтацій фахівця й мотивів діяльності, рівень загальної культури, стиль взаємодії з оточенням, здатність до самовдосконалення й саморозвитку; В. Плохий, А. Чабан визначають компетентність як „міру” здатності підготовленого фахівця ефективно виконувати виробничі завдання в рамках конкретної професії або галузі діяльності в певному соціально-економічному контексті й конкретній ситуації зайнятості [9, с. 7].

Необхідно відрізнити рівень компетентності від рівня кваліфікації. У поняття „кваліфікація” входять: рівень і надійність професійних і загальнотеоретичних знань, рівень і якість професійних навичок і вмінь для якісного виконання посадових завдань; термін навчання й роботи зі спеціальності. У зв'язку з цим зазначимо, що рівень кваліфікації лежить в основі компетентності представника певної професії.

Доречно відзначити, що часто трапляються тлумачення зазначеного поняття, згідно з якими під компетентністю мається на увазі, крім власне професійної, технологічної підготовки, низка якостей, в основному непрофесійного характеру, необхідних кожному фахівцеві.

Інакше кажучи, компетентність, нерозривно пов'язана з конкретною предметною діяльністю, припускає своє існування як особистісна характеристика.

Дотримуючись цього висновку, можна навести позицію Е. Огарева, який вважає, що компетентність характеризує людину як суб'єкта спеціалізованої діяльності в системі суспільної праці, маючи на увазі рівень здібностей людини приймати адекватні рішення в проблемних ситуаціях, планувати й удосконалювати дії, які призводять до раціонального й успішного досягнення поставленої мети, що відбиває саме особистісну складову поняття „компетентність” [14, с. 5–6].

Ю. Татур зазначає, що компетентність є наслідком самоорганізації й узагальнення діяльнісного й особистісного досвіду. Інакше кажучи, компетентність – це спосіб існування знань, умінь і освіченості, що сприяє особистісній самореалізації, знаходженню свого місця в навколишньому світі. Тут особистість розглядається як суб'єкт діяльності, що формується в процесі діяльності й впливає на її зміст [14, с. 7].

У контексті нашого дослідження важливе значення має той факт, що досить часто в психолого-педагогічній літературі поняття „компетентність” і „професіоналізм” використовують як синоніми. Так, В. Сластьонін, І. Ісаєв і А. Міщенко визначають професіоналізм як сукупність особистісних характеристик, необхідних для успішного виконання професійної діяльності, і близьке до нього поняття „професійна компетентність”, що відбиває єдність теоретичної й практичної готовності педагога до здійснення діяльності й характеризує його професіоналізм” [11, с. 40].

А. Маркова виділяє кілька видів професійної компетентності, які у своїй сукупності визначають професіоналізм: спеціальна компетентність – володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток; соціальна компетентність – володіння вмінням вести спільну професійну діяльність, співробітничати, а також прийнятими в цій професії прийомами професійного спілкування; соціальна відповідальність за результати своєї праці; особистісна компетентність – володіння способами особистісного самовираження й саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості; індивідуальна компетентність – володіння способами самореалізації й розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійно-особистісного росту, самоорганізації й самореабілітації [3, с. 34–35].

Академік С. Батишев розглядає професіоналізм як набуту в ході навчальної й практичної діяльності здатність до компетентного виконання функціональних обов'язків, рівень майстерності й вправності в певному занятті [13, с. 11].

Виятком може стати позиція А. Новикова, на думку якого кожне із зазначених понять має свою специфіку: „Коли говорять про

професіоналізм, у першу чергу мають на увазі володіння людиною технологіями – чи то технологія обробки матеріалів, бухгалтерського обліку, конструювання машин, вирощування врожаю або будівельних робіт. Компетентність же має на увазі, крім технологічної підготовки, низку інших компонентів, що мають в основному позапрофесійний або надпрофесійний характер, але в той же час необхідних сьогодні кожному фахівцеві. Мова йде про такі якості особистості, як самостійність, здатність приймати відповідальні рішення, творчий підхід до будь-якої справи, вміння доводити її до кінця й постійно вчитися, гнучкість мислення, комунікабельність, здатність до співробітництва тощо. Над власне професійно-технологічною підготовкою виростає величезна непрофесійна надбудова вимог до фахівця” [7, с. 23–24].

На наш погляд, А. Новиков подав дуже точне визначення поняттю „професійна компетентність”. Однак з його розумінням професіоналізму ми можемо не погодитися, оскільки в сучасній науці ця точка зору не набула особливого поширення.

Дослідники відзначають, що головною особливістю професіоналізму є не тільки високий рівень технологічного виконання, але й вихід людини за межі професії, тобто творче збагачення її особистісним внеском. Як відзначає відомий російський психолог В. Пономаренко, „...професіоналізм – категорія людського буття, що представляє систему особистісних, світоглядних, ділових, професійних і моральних якостей” [10, с. 93]. Професіоналізм, як і професійна компетентність, пов’язаний не скільки з технологічним, скільки з особистісним розвитком індивіда, це якість, яка забезпечує його саморух, саморозвиток, самоосвіту.

Виходячи з вищесказаного, відзначимо, що професійну компетентність і професіоналізм ми розглядаємо як близькі поняття, які є умовою якісного здійснення професійної діяльності, що виражається в стійкому ефективному характері праці, здатності в умовах нестабільності, різних труднощів об’єктивного й суб’єктивного характеру знаходити адекватне, раціональне рішення професійної проблеми, що виникає й забезпечує потребу та можливість постійного саморозвитку індивіда.

У зв’язку з тим, що професійна компетентність як особистісне утворення виражається через діяльність і має діалектичний характер, ми будемо її розглядати в процесуальному аспекті.

Аналіз різних підходів щодо досліджуваного поняття дає можливість стверджувати, що професійна компетентність – це інтегративна якість особистості, яка включає в себе готовність і здатність людини до здійснення професійної діяльності на основі наявних знань, умінь, навичок і професійно особистісних якостей. До перспективних напрямків дослідження визначеної проблеми слід віднести виявлення специфіки професійної компетентності дизайнера книги, аналіз реальної практики підготовки фахівців зазначеного напрямку в Українських ВНЗ.

Література

1. **Войнова Н. А.,** Войнов А. В. Особенности формирования информационной компетентности студентов вуза / Н. А. Войнова, А. В. Войнов // Инновации в образовании. – 2004. – № 4. – С. 112-116.
2. **Равен Дж.** Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / Дж. Равен ; пер. з англ. – М. : Когито-Центр, 2001. – 158 с.
3. **Маркова А. К.** Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Знание, 1996. – 200 с.
4. **Маслов В. І.** Принципи менеджменту в установах освіти / В. І. Маслов // Освіта і управління. – 1997. – № 1. – С. 19-21.
5. **Монахов В.,** Нижников А. Проектирование траектории становления будущего учителя / В. Монахов, А. Нижников // Школьные технологии. – 2000. – № 5. – С. 67-82.
6. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – М. : ООО Изд-во АСТ; Мн. : Харвест, 2002. – 976 с.
7. **Новиков А. М.** Российское образование в новой эпохе / А. М. Новиков. – М. : Эгвес, 2000. – С. 23-24.
8. **Ожегов С. И.** Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 15 изд., стер. – М. : Рус. яз., 1984. – 816 с.
9. **Плохий В. С.,** Чабан А. С. Модули профессиональной компетентности – инновационный подход к профессиональному обучению / В. С. Плохий, А. С. Чабан // Проблемы инженерно-педагогичної освіти : зб. наук. пр.. – Харків : УПА, 2001. – С. 7-13.
10. **Пономаренко В. А.** Психология духовности профессионала / В. А. Пономаренко. – М. : Изд-во Гос. науч.-исслед. испыт. ин-т МОРФ, 1997. – 93 с.
11. **Сластенин В. А.,** Исаев И. Ф., Мищенко А. И. Педагогика: учеб. пособ. для студ. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко. – М. : Школа-Пресс, 2002. – 512 с.
12. Словарь синонимов русского языка / под. ред. Л. А. Чешко. – 5-е изд., стер. – М. : Рус. яз., 1986. – 600 с.
13. **Стрельников В. Ю.** Развитие професійної компетентності у вчителів у закладах післядипломної освіти : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. – К., 1995. – 24 с.
14. **Царькова Е. А.** Компетентность в контексте модернизации профессионального образования / Е. А. Царькова // Профессиональное образование. – 2004. – № 6. – С. 5-6.

Анотація

Мала Т. В. Професійна компетентність, як ключове поняття в процесі підготовки майбутніх фахівців з книжкового дизайну.

Статтю присвячено визначенню сутності поняття «професійна компетентність», як фундаментальної категорії, що ляже в основу та допоможе у виявленні специфіки професійної компетентності дизайнера книги.

Ключові слова: професійна компетентність фахівця, професіоналізм, професійна готовність, професійно-особистісні якості.

Аннотация

Малая Т. В. Профессиональная компетентность, как ключевое понятие в процессе подготовки будущих специалистов книжного дизайна.

Статья посвящена определению сущности понятия «профессиональная компетентность», как фундаментальной категории, которая ляжет в основу и поможет в описании профессиональной компетентности дизайнера книги.

Ключевые слова: профессиональная компетентность специалиста, профессиональная готовность, профессионализм, профессионально-личностные качества.

Annotation

T. Mala Professional competence, as key concept in the process of preparation of future specialists of book design.

The article is devoted determination of essence of concept «Professional competence», as fundamental category which will underlie and will help in description of professional competence of designer of book.

In connection with that a professional competence as personality education is expressed through activity and has dialectical character, we will examine her in a judicial aspect.

The analysis of different approaches in relation to the explored concept enables to assert that a professional competence is integrative quality of personality, which includes at itself readiness and ability of man to realization of professional activity on the basis of present knowledges, abilities, skills and professionally qualities of personalities. To perspective directions of research of certain problem it follows to deliver the exposure of specific of professional competence of designer of book, analysis of the real practice of preparation of specialists of the noted direction in Ukrainian Higher educational establishments.

Keywords: professional competence of specialist, professional readiness, professionalism, qualities of professionally-personalities.